

Η ΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΟΤΗΤΑΣ, ΩΣ ΑΥΤΑΞΙΑ

Προοίμιο

Ποια είναι η φύση της **δημιουργικότητας**; Γιατί υπάρχει κάτι και όχι τίποτα; Τι είναι το είναι και τι δεν είναι το μηδέν. Κακορίζικες έννοιες που βασανίζουν το άνθρωπο από τότε που άρχισε να καταλαβαίνει ότι υπάρχει. «Κανείς» σημαίνει και ένας και κανένας! Τι είναι ο άνθρωπος τώρα που ζει; **Τι θα είναι όταν πεθάνει**; Και τι ήταν προτού να γεννηθεί; Ο Κολόμβος είδε ως Αμερική την Ινδία που έψαχνε! Ο Σωκράτης έξω από την άγνοια δεν βρήκε στήριγμα: «**εν οίδα ότι ουδέν οίδα**»! «Εν» και «ουδέν» φανερώνονται στο περίφημο **Ούτις** = Κανένας! του Οδυσσέα. Η **Μήτις** ήταν η πρώτη Σύζυγος του Δία και μητέρα της Αθηνάς, της θεάς της σοφίας!

Η ύπαρξή μας δεν είναι νοητή χωρίς την ανυπαρξία. Οι Αρχαίοι Προγονοί μας είναι εκείνοι που ανακάλυψαν πρώτοι το **Χάος**, το «**μη είναι**», από το οποίο προέρχονται τα πάντα. «**Ήτοι μεν πρώτιστα Χάος εγένετο**» (ΗΣΙΟΔΟΣ). Η αποκάλυψή του, όμως, από τους επιστήμονες έγινε ουσιαστικά τα τελευταία σαράντα χρόνια, οπότε και ερευνάται συστηματικά ως **Θεωρία του Χάους**. Εντούτοις οι επιστημονικές ιδέες και ειδικά στη μεταφορική μορφή τους **είναι σαν τα φάρμακα, που στη σωστή τους αναλογία είναι σωτήρια, αλλά με λάθος συνταγή προκαλούν κακό. Απαιτείται, λοιπόν, σύνεση.**

Εισαγωγή

Όταν ένα ποτάμι πλησιάζει σε ένα βράχο, περιδινείται και επιστρέφει στον εαυτό του, το φαινόμενο που χαρακτηρίζουμε ως **ανάδραση** (feedback). Πίσω από τον βράχο δημιουργείται δίνη, η οποία, όσο υπάρχει η ροή (ενέργειας) διατηρεί μια εξαιρετικά σταθερή δομή, που συνιστά μια «**δωρεάν**» **τάξη μέσα στην αταξία και το χάος**. Τέτοια φαινόμενα παρατηρούνται άπειρα στη φύση, από τον μικρόκοσμο μέχρι το μέγακοσμο. Οι αναδράσεις έχουν δύο μορφές. **Τη θετική ανάδραση που μεγεθύνει τις συνέπειες.** Και **την αρνητική**, που έχει αντίθετη προς τη ροή φορά μειώνει την ένταση της δίνης και ρυθμίζει τη δραστηριότητα. Όταν, όμως, η αρνητική ανάδραση συνδυασθεί με τη θετική μπορούν να δημιουργήσουν μια καινούργια δυναμική ισορροπία, ήτοι ένα **σημείο διακλάδωσης**, όπου η χαοτική λειτουργία ξαφνικά μετατρέπεται σε τάξη. **Το φαινόμενο αυτό συνιστά την αυτοοργάνωση, από την οποία αναδύεται κάτι νέο από το μηδέν.**

Η φύση λειτουργεί και λαμβάνει την αρμονική μορφή της λόγω ακριβώς αυτής της διαρκούς ανασύνθεσής της, που λαμβάνει χώρα πάντα σε μια κατάσταση **αυτοοργανούμενης κρισιμότητας**. Εμείς παρατηρούμε μια εικόνα, θα λέγαμε στιγμιαία, ήτοι μία **διακριτή ισορροπία**, η οποία βέβαια διαρκώς μεταβάλλεται, αλλά τα αισθητήρια όργανά μας δεν μπορούν να παρακολουθήσουν τις θεωρούμενες φυσιολογικές αυτές μεταβολές. Έτσι η **Φύση έχει βρει το δικό της τρόπο να ανανεώνεται και να διατηρεί τη φρεσκάδα της παραμένοντας «ζωντανή»**. Η κρατούσα άποψη σήμερα είναι και πάλι ότι ισχύει η έννοια της **Γαίας** των προγόνων μας, δηλαδή **μια ζωντανή οντότητα!**

Τα φυτά και τα έμβια έχουν αυτο-«**ανακαλύψει**» την «**άνω και κάτω οδό**» του Ηράκλειτου, ήτοι τη «**μάνωση και πύκνωση**» του Αναξιμένη και ακολουθώντας **τη χρυσή αναλογική κλίμακα** ανόδου και καθόδου εξισορροπούν μεταξύ της αρνητικής εντροπίας (ζωικής δύναμης) και θετικής εντροπίας (αταξίας). Έτσι **επιβιώνουν και διαιωνίζονται αναπαραγόμενα.**

Τα ανθρώπινα όντα συνιστούν την κορωνίδα της Πλάσης. Συγκρινόμενα ακόμη και με τα πλέον προηγμένα από τα άλλα ζώα εκδηλώνουν ποιότητες και χαρακτηριστικά ως

ριζικά διαφορετικά: τη **λογική σκέψη**, μαζί με την ικανότητα να αναλύουν, να συλλαμβάνουν και να κατανοούν αφηρημένες έννοιες, την ικανότητα να βιώνουν και να εκφράζουν **αισθητικές συγκινήσεις**, το συναίσθημα της **ηθικής ευθύνης**, τη δύναμη να **αγαπούν**, τη **συνείδηση** και τόσα άλλα μοναδικά ανθρώπινα χαρίσματα, στα οποία βασίζεται ολόκληρη η δομή και η ιστορία του **πολιτισμού**.

Οι πρώτιστες έννοιες **αλήθεια, κάλλος, αρετή, μνήμη και πίστη** συνιστούν το θεμέλιο όλων των **αξιών** που συγκροτούν και συγκρατούν τις ανθρώπινες κοινωνίες. Δεν έχει ιδιαίτερη σημασία το εάν είναι έξω από εμάς, περιμένοντας να ανακαλυφθούν, όπως πίστευε ο Πλάτωνας ή είναι, το πιο πιθανό, **αναδύσεις** της διαρκώς αυξανόμενης πολυπλοκότητας του εγκεφάλου μας.

Ειδικά οι **καλλιτέχνες**, με τη γενική έννοια, έχουν αναπτύξει μια φυσική έφεση υψηλής **ευαισθησίας**, ώστε να θεωρείται ότι έχουν το **χάρισμα** να προσεγγίζουν τρόπον τινά μια «**κρυμμένη όψη της πραγματικότητας**», που δεν είναι ορατή από τους πολλούς και έχουν την ικανότητα να την παρουσιάζουν μέσα από τα έργα στους **πολλούς, δημιουργώντας συναισθήματα της ίδιας υφής με τα δικά τους**. Το **καλλιτεχνικό αυτό συναίσθημα** δεν είναι ιδιαίτερα αιτιολογημένο, αλλά από τους επιστήμονες εντάσσεται στην **ολιστική ευφυΐα** που αναπτύσσουν αυτά τα άτομα.

Η έννοια της δημιουργικότητας

Έχει πλαστεί μια νοοτροπία ότι η δημιουργικότητα είναι «δώρο» ή ένα ειδικό «ταλέντο», που το έχουν ορισμένα άτομα μόνον και μάλιστα πιστεύεται ακόμη ότι η δημιουργικότητα πάει χέρι με χέρι με την ...τρέλα!! Θεωρείται μια απόκλιση από το φυσιολογικό που προέρχεται από μια **έμπνευση** (εν και πνοή), που τους έρχεται απέξω και ίσως δεν έχουν και τη δυνατότητα να την ελέγξουν. Επίσης πιστεύεται, εσφαλμένα, ότι η **δημιουργικότητα** περιορίζεται σε ορισμένους αναγνωρισμένους τομείς, όπως η **ποίηση, ζωγραφική, η μουσική κ.ο.κ.** Ήδη, όμως, έχει αποδειχθεί εμπράκτως ότι η δημιουργικότητα είναι **ανάδυση του ανθρώπινου εγκεφάλου απλώνεται σε όλες τις δραστηριότητες του ανθρώπινου πνεύματος και καλύπτει όλο το φάσμα των ενεργημάτων μας**.

Τα άτομα που διακρίνονται για την **εφευρετικότητα, ανεξαρτησία και αυτονομία της σκέψης, για τον ενθουσιασμό, το άνοιγμα προς τις εμπειρίες, την αυτο-εμπιστοσύνη, την ανοχή της ασάφειας και την ικανότητα σύνθεσης των αντιθέτων, την έλξη προς το σύνθετο και την ολιστικότητα διαθέτουν μεγάλο απόθεμα ενεργητικότητας, συναισθηματική ισορροπία, συγκέντρωση των ενδιαφερόντων και της προσοχής στο στόχο. Γι' αυτό είναι πρόθυμα να αναλαμβάνουν δράση και κινδύνους**.

Σχολιασμός

Το χάος, το οποίο κάποτε το θεωρούσαν, ως ένα κακό «δράκο», τώρα πλέον η επιστήμη το θεωρεί ως **πηγή έμπνευσης και δημιουργίας** νέων μορφών εξέλιξης (θετικής, αλλά και αρνητικής). Από τα καιρικά φαινόμενα και την τυρβώδη ροή στους καταρράκτες φθάνουμε στην ενεργοποίηση των νευρώνων του εγκεφάλου μας μέχρι τις διακυμάνσεις του χρηματιστηρίου. **Έτσι πλέον το καλό και το κακό αναδύεται από τη μη προβλεψιμότητα των άπειρων χαοτικών φαινομένων**.

Η ζωή συνιστά μια πορεία προς την πολυπλοκότητα! Κάθε στιγμή ξανοίγεται κάτι καινούργιο και κάτι παλαιό αδρανοποιείται ή αναδρά με ένα καινούργιο τρόπο. Κάθε τι που γίνεται αντιληπτό με τα αισθητήρια ή νοητικά μας όργανα βρίσκεται σε μια **διακριτή ισορροπία**, που έχει δυναμικό χαρακτήρα και διαρκώς μεταλλάσσεται μέσα στο χρόνο με ποικίλους βαθμούς αλλαγών.

Να ζει κάποιος με δημιουργική αμφιβολία σημαίνει να εισέρχεσαι στο χάος για να ανακαλύψει εκεί μια αλήθεια, που δεν μπορεί να εκφρασθεί με λέξεις. Αυτή την ευαισθησία έχουν οι κάθε λογής δημιουργοί. «Βλέπουν» μια άλλη αλήθεια που είναι πιο πραγματική! Οι δημιουργικοί άνθρωποι παρουσιάζουν υψηλή ανοχή στην ασάφεια και την αμφιθυμία και μια τάση να σκέπτονται με αντίθετες έννοιες, χωρίς να σημαίνει ότι γεννήθηκαν έτσι. Αφήνουν τον εαυτό τους ελεύθερο στην αίσθηση ότι «γνωρίζουν και δεν γνωρίζουν», μια αυθεντική ταπεινοφροσύνη! Μια ανεπάρκεια, αβεβαιότητα, δέος χαράς και απώλειας ελέγχου, και εκτίμησης των μη γραμμικών μεταβολών. Έχουν μια εξελικτική σκέψη.

Η δημιουργικότητα είναι γεμάτη από μαγικές στιγμές έκπληξης, δηλαδή από ξαφνιάσματα αλήθειας και νέας ιδέας, που δεν υπήρχαν πριν. Στις αποφάσεις ακόμη αφήνονται κάποια κενά ανοίγματα για να μπορεί να μπει κάτι καινούργιο, κάτι που έχει αφεθεί απέξω. Αυτό το κενό παρέχει την ευχέρεια για μια ανοιχτή ροή που είναι απαραίτητη στην αυτοοργάνωση του όλου.

Κάθε δίνη είναι μια ζωντανή οντότητα. Συνιστά μια μορφοποίηση της ροής ενέργειας! (μήπως και η ζωή μας δεν είναι, άραγε, μια «ιερή» μορφοποίηση ενέργειας!). Έχει ένα σταθερό, κατά κάποιο τρόπο, εσωτερικό περιεχόμενο, αλλά εντάσσεται στο όλο. Το τοίχωμα που την ξεχωρίζει βρίσκεται ταυτόχρονα μέσα και έξω, όπως ακριβώς οι μεμβράνες στα κύτταρα των ζωντανών οργανισμών. Ήτοι είναι φαινόμενο συγχρόνως ατομικό, αλλά ταυτόχρονα ολιστικό.

Μεγαλοφυΐα θεωρούσαν παλαιότερα κάθε δημιουργικό άνθρωπο. Σήμερα καθώς επιστημονικά πιστεύεται ότι η μεγαλύτερη χρήση της ανθρώπινης δημιουργικής διάνοησης δεν γίνεται στην τέχνη ή στην επιστήμη, αλλά στις καθημερινές αυθόρμητες πράξεις, με τις οποίες διατηρείται η συνοχή στην κοινωνία. Το κοινωνικό ευ ζην συνιστά την πιο υψηλή τέχνη.

Οι έρευνες των τελευταίων δεκαετιών πάνω στην ευφυΐα και τη δημιουργικότητα, έδειξαν, σχεδόν εξαρχής, ότι παρόλο που ιδιαίτερες ομάδες με υψηλό δείκτη νοημοσύνης καταφέρνουν να σημειώνουν εξαιρετική βαθμολογία τόσο στο σχολείο όσο και στο πανεπιστήμιο, στην ουσία επισκιάζονται από εκείνους που δεν έχουν απλά υψηλό IQ, αλλά και υψηλό δείκτη δημιουργικότητας. Άλλες έρευνες δείχνουν ότι οι μαθητές με υψηλό δείκτη δημιουργικότητας ξεπέρασαν αυτούς που είχαν μόνο υψηλό IQ, σχεδόν σε όλα τα επίπεδα και τις βαθμίδες της εκπαίδευσης.

Όλα τα παραπάνω μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η έμφυτη χαρισματικότητα είναι τελικά ένας συνδυασμός ευφυΐας και δημιουργικότητας.

Αποτιμήσεις

Το μηδέν και το είναι πάνε μαζί, γιατί συνιστούν το κοσμογονικό υπέδαφος των πραγμάτων και των δράσεων, ήτοι την αρχική μάζα της ζωής και της φύσης. Η μορφή που παίρνει η λειτουργική τους, με τη μετάβαση από το δυναμικό στο ενεργητικό πεδίο τους συναπαρτίζει ένα αχειροποίητο ψηφιδωτό. Ο Αϊνστάιν απέδειξε ότι η ενέργεια σχετίζεται με τη μάζα απόλυτα ($E=mc^2$). Τη συνάντηση του μηδενός με το είναι την ονομάζουμε γίνεσθαι. Δημιουργία (δήμος + έργον) είναι η παραγωγή έργου για το (γενικό) καλό του λαού. Τοντέστιν αρετή!!!

Το χάος από επιστημονική θεωρία ξεπέρασε τα όρια της Τέχνης και έλαβε μεταφορικά πολιτισμική μορφή, από την οποία αναφύονται μεγάλα ερωτηματικά για άλλοτε βεβαιότητες. Οι άπειρες και ανεξέλεγκτες αποχρώσεις της ζωής δεν είναι δυνατόν

να προβλεφθούν απόλυτα, αλλά ταυτόχρονα ξανοίγονται απίθανες περιπτώσεις δημιουργικότητας. Κοντολογίς **μπορούμε να ζούμε όχι ως ρυθμιστές της φύσης αλλά ως δημιουργικοί συνεργάτες της**. Καθολικός έλεγχος επί της Φύσεως δεν είναι εφικτός από τον άνθρωπο. Η ιδέα του χάους δημιουργεί έναν διαφορετικό τρόπο σκέψης και βίωσης της πραγματικότητας και έχει μια εγγενή **ταπεινοφροσύνη**, που δεν την έχουν οι λοιπές επιστήμες, γιατί αποδεικνύει ότι **δεν μπορούμε να έχουμε απόλυτη βεβαιότητα** στα γεγονότα. Απαιτεί μια πιο ελεύθερη έκφραση και προπαντός **προσδιορισμό των ορίων μας και τον σεβασμό του άγνωστου και του άρρητου**.

Ως ανθρώπινα όντα θα πρέπει να δημιουργήσουμε μια ροή στη ζωή μας, ως εάν τρεχούμενο νερό, **με δημιουργικές αρετές**, ώστε να ξεπερνούμε τα προβλήματα. Να απελευθερωθούμε από τις προκαταλήψεις, τις μηχανικές συνήθειες, την απομόνωση, το «πολύτιμο» εγώ μας, τις πάγιες απόψεις (εγγράμματα).

Τα ενάρετα δημιουργικά άτομα είναι άτομα της προσφοράς στο κοινωνικό σύνολο. Στον Όμηρο η δημιουργικότητα συμπίπτει με την **αγωγή**, που καθιστά τον **ήρωα παραγωγικό σε λόγια και ηρωικά έργα**. Από τον Σόλωνα ίσαμε τους σοφιστές κυριαρχεί η **αγωγή της ευρυμάθειας**, που σε συνδυασμό με τη **ρητορική δεινότητα**, θα βοηθούσε τον πολίτη να διακριθεί και να προσφέρει στον «**δήμο**». Από τον Σωκράτη και μετά αναζητείται **υπέρβαση από την πολυμάθεια προς τη σύμμετρη ανάπτυξη σωματικών και πνευματικών δυνάμεων με στόχο την ανάδειξη του λόγου**, ως **υπέρτατου εργαλείου σκέψης και πράξης**, που οδηγεί σε μια ουσιαστική **γονιμότητα μέσω του ωραίου προς την υπέρτατη αλήθεια, το Αγαθό («τόκος εν καλώ»)**.

Η γονιμότητα αυτή αποτελεί μοναδική ποιότητα του ανθρώπινου είδους, την ανθρωπινότητα.

Αυτό συμβαίνει και με τη ζωή μας μέσα στον ανθρώπινο Κόσμο. **Άρα αναδύεται η ανάγκη καλλιέργειας της αρετής της αρμοστικότητας (fitness), ήτοι ορθολογικής χρυσής αναλογικής άρμοσης με το περιβάλλον (φυσικό και ανθρώπινο)**. Η εκπαίδευση πρέπει να αναβαθμισθεί και **πάλι στην ολιστική μορφή της, ως η κλασσική Παιδεία**. Να ξαναβρούμε την **αγωγή και την ανδραγωγία και να θεωρήσουμε την ανθρωπινότητα ως στόχο της Παιδείας**.

Η δημιουργική σκέψη συνιστά την υψηλότερη πνευματική λειτουργία και η **δημιουργική παραγωγή το κορύφωμα τη ανθρώπινης κατάκτησης**. Αυτό συνιστά την ουσία της Παιδείας – αγωγής του ανθρώπου. Η **παιδεία**, σε μεγάλο βαθμό, τις τελευταίες δεκαετίες μετατράπηκε σε απλή **εκπαίδευση**, μέσα σε πλάνες, που έθεσαν την **αγωγή σε εσφαλμένη τροχιά**. Ο άνθρωπος πίστεψε, εγωιστικά, ότι θα μπορέσει να επιβληθεί στη Φύση και αγνόησε τις λεπτές αποχρώσεις της ζωής που δεν ελέγχονται, γιατί **είναι τυχαίες**, αλλά αυτές δημιουργούν την **απέραντη ολιστική αρμονία!**

Η δημιουργικότητα συνιστά μια έφεση που επιτρέπει στον άνθρωπο να αναδιοργανώνει τα δεδομένα του αντιληπτικού χώρου, της εμπειρίας και της γνώσης του σε νοητικά σχήματα μέσω των οποίων ανακαλύπτει νέες λύσεις σε κοινά προβλήματα. Επίσης τον καθιστά ικανό να επικοινωνεί καλύτερα, να εφαρμόζει νέες μεθόδους και μορφές. Κοντολογίς, η δημιουργικότητα συνιστά **μια πράξη παραγωγής του νέου!** Ένα ενιαίο νοητικό **ενέργημα**, στο οποίο συμμετέχουν κάθε φορά οι ποικίλες αντιληπτικές και γνωστικές λειτουργίες του ατόμου, σε συνάρτηση με **την προσωπικότητα και τον ιδιαίτερο ψυχισμό του**.

Η αγωγή της δημιουργικότητας είναι συνυφασμένη με την Ολιστική καλλιέργεια του ατόμου, παρά με οποιαδήποτε μορφή εξειδικευμένης άσκησης. **Πρωταρχικός παράγοντας της δημιουργικότητας είναι η οικοδόμηση του εσωτερικού μας κόσμου. Δίνει κανείς ό,τι παίρνει και αξιοποιεί. Η δημιουργία δεν αναδύεται στο κενό!** Οι μεγάλοι δημιουργοί (επιστήμονες, ποιητές, καλλιτέχνες, εφευρέτες, πολιτικοί κ.λπ.) διέθεταν τεράστια αποθέματα προσωπικής εμπειρίας και γνώσης, όπως και βιώματα μιας ζωής συνήθως έντονης και ιδιόμορφης.

Το πρώτιστο μέλημα της αγωγής της δημιουργικότητας συνιστά η ανάπτυξη όλων των αισθήσεων και μηχανισμών, ώστε να αφομοιώνονται όλες οι **λεπτότατες αποχρώσεις** του εξωτερικού κόσμου και η σύλληψη των δομών των πραγμάτων με **αποκορύφωμα την αίσθηση της ποιότητας και της αξίας, ήτοι η αρετή της κριτικής αποτίμησης.** Στην πράξη μια **κοινωνική ευαισθησία**, γιατί κάθε επίτευγμα ενσωματώνεται αναπόφευκτα στα λοιπά αγαθά ολόκληρης της ανθρώπινης κοινότητας.

Η δημιουργικότητα ως αρετή και η ευφυΐα, όπως και το αίσθημα εκτέλεσης του καθήκοντος αναδύονται από την ευρύτερη αγωγή ενός αρμονικού ολογράμματος πολλών αρετών, που αποτελούν τα συστατικά μέρη της χαρισματικότητας. Η αγωγή της δημιουργικότητας συνιστά τον πυρήνα της ολιστικής παιδείας. Η ειδική ευσυνείδητη πνευματική πειθαρχία, που επιβάλλει η σχολική μάθηση για την απόκτηση της δοσμένης γνώσης και την ανάπτυξη σχετικών ειδικευμένων δεξιοτήτων, πρέπει να ενταχθεί στο ευρύτερο πλαίσιο της δημιουργικής αγωγής.

Επίλογος

Το εν αρετή δημιουργείν συνιστά «πολυφάρμακο» για τον άνθρωπο. Μια δημιουργική αντίληψη και σκέψη, που αυτοοργανώνεται πρέπει να συνδυάζεται με τη βούληση για καταβολή προσπάθειας, ώστε να αποκτηθούν οι «επαινετές έξεις», τουτέστιν οι αρετές που συνθέτουν την ειδοποιό ποιότητα του ανθρώπινου όντος, την ανθρωπινότητα.

Μια αίσθηση φρεσκάδας είναι το μόνιμο χαρακτηριστικό της δημιουργικότητας. Μια διαρκής εκνεάνιση του εγκεφάλου μας, γιατί μας καθιστά ικανούς να μπαίνουμε μέσα στην **αβεβαιότητα του χάους** και να μαθαίνουμε να ζούμε με αυτό με τις δυνάμεις μας τις προσωπικές αλλά και να μπορούμε να δεχτούμε την **συνδρομή των συνανθρώπων μας, οι οποίοι είναι συν-δημιουργοί μας.**

Μόνον μέλη με **ενάρετη δημιουργικότητα συν-δημιουργούν ανοιχτή, τουτέστιν, ζωντανή κοινωνία,** που μπορεί να ενταχθεί στο συνεχώς εξελισσόμενο περιβάλλον και να προσφέρει την ολβιότητα στα μέλη της.

Μέλη που συμβάλλουν διαρκώς στη διατήρηση της φρεσκάδας και της ακμής της ίδιας της κοινωνίας. Ένα ευ ζην, μια ζωή με συνεχή εκνεάνιση. Αυτοοργάνωση, αυτοδόμηση και αυτοπραγμάτωση πάνε μαζί, αλλά πάντα μέσα σε μια υγιή και ευημερούσα πολιτεία.

Δημήτρης Κ. Μπάκας
17 Οκτ. 2025